

Οι εθnikοποιήσεις στην Αίγυπτο

Προκάλεσαν μεγάλο πλήγμα στον εκεί Ελληνισμό και οδήγησαν στην εκδίωξή του έπειτα από ενάμιση αιώνα παρουσίας

Του ΓΙΑΝΝΗ ΣΑΚΚΑ*

Όταν ο Νάσερ πέθανε τον Σεπτέμβριο του 1970, ο ελληνισμός της Αιγύπτου είχε σχεδόν οβήσει. Ένας κύκλος είχε κλείσει με τον πιο τραγικό τρόπο. Στις αρχές του 19ου αιώνα οι πρώτοι Έλληνες πήγαν στην Αίγυπτο του μεταρρυθμιστή Μεχμέτ Αλή και πήραν το εμπόριο και τη ναυτιλία στα χέρια τους. Το 1843 ίδρυσαν στην Αλεξάνδρεια, την πρώτη ελληνική κοινότητα της Αιγύπτου, και ο Μιχαήλ Τσοτίσας ανέλαβε το Γενικό Προξενείο της Ελλάδας. Στα τέλη του 19ου αιώνα η κοινότητα έφτασε στη μεγαλύτερη ακμή της, με ένα σημαντικό κομμάτι της οικονομίας να ελέγχεται απ' αυτή. Όμως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο περιήλθε στη δίνη του αραβικού εθνικισμού και απροστάτευτη καθώς ήταν

οδηγήθηκε στον αφανισμό. Για την Ελλάδα ήταν μια μεγάλη καταστροφή, ίσως η μεγαλύτερη στη νεότερη εποχή μετά την απώλεια της Μικρασίας το 1922 και την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974. Η αποτυχία του νέου επαναστατικού καθεστώτος στην Αίγυπτο να πετύχει την υποσχόμενη απ' αυτό οικονομική ανάπτυξη, ενθαρρύνοντας τον ιδιωτικό τομέα και τις ξένες επενδύσεις, και κυρίως η εμπειρία της αγγλογαλλικής επέμβασης το 1956 είχαν ως συνέπεια την αναθεώρηση της οικονομικής πολιτικής. Τον Ιανουάριο του 1957 η κυβέρνηση του προέδρου Νάσερ εισήγαγε επίσημα τον κεντρικό σχεδιασμό στην οικονομία, ιδρύοντας το Ανώτατο Συμβούλιο Σχεδιασμού και την Επιτροπή Εθνικού Σχεδιασμού. Τον ίδιο μήνα ενέκρινε τρία νομοθετικά

54
χρόνια
πριν

διατάγματα για την «αιγυπτιοποίηση» σε μια πενταετία των τραπεζών, των ασφαλιστικών εταιρειών και των εμπορικών αντιπροσωπειών. Υπολογίζεται ότι οι νόμοι αυτοί έπλητταν περίπου το 1/4 με 1/3 της ελληνικής κοινότητας. Σοβαρότερο ήταν το πρόβλημα με τις ελληνικές τράπεζες, την Εθνική και την Εμπορική, οι οποίες κάλυπταν το 3% της συνολικής τραπεζικής δραστηριότητας στη χώρα και το 10% της δραστηριότητας των ξένων τραπεζών. Η πρώτη τράπεζα διέθετε τρία παραρτήματα και η δεύτερη δύο. Χωρίς τις τράπεζες αυτές ο εμπορικός κόσμος της παροικίας δεν θα μπορούσε να εξασφαλίσει τις απαραίτητες πιστώσεις, για να συνεχίσει τις δραστηριότητές του και αναγκαστικά θα τις περιόριζε ή θα τις σταματούσε. Τον Αύγουστο του 1957 ο Κωνσταν-

τίνος Καραμανλής, συνοδευόμενος από τον Ευάγγελο Αβέρωφ-Τσοτίσα και άλλους αξιωματικούς του υπουργείου Εξωτερικών, επισκέφτηκε επίσημα την Αίγυπτο και συζήτησε με τον Νάσερ το παροικιακό ζήτημα. Όταν ο Αιγύπτιος ηγέτης ανταπέδωσε την επίσκεψη τρία χρόνια αργότερα (Ιούνιος 1960), η θέση της ελληνικής κοινότητας στην Αίγυπτο είχε επιδεινωθεί. Το αιγυπτιακό καθεστώς, παρά τις πολλές υποσχέσεις, δεν είχε πάρει κανένα μέτρο για την προστασία της. Στη διάρκεια της τριήμερης παραμονής του στην Αθήνα ο Νάσερ απλώς εξέφρασε την ικανοποίησή του για την «ακλόνητη νομιμοφροσύνη» της ελληνικής παροικίας και για τη συμβολή της στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας και την ευχαρίστησε για τη συνδρομή της στις δύσκολες ώρες του πολέμου στο Σουέζ.

Χωρίς αντίκρισμα οι υποσχέσεις από τον Νάσερ

Εως τα τέλη της δεκαετίας του 1950 η ζωή των Ελλήνων της Αιγύπτου είχε καταστεί αρκετά δύσκολη. Στις αρχές της επόμενης δεκαετίας καλύτερα σχεδόν αδύνατα. Αιτία του ευρύ προγράμματος εθnikοποιήσεων ξένων και αιγυπτιακών επιχειρήσεων στο πλαίσιο του πρώτου προγράμματος Πενταετούς Σχεδιασμού, που τέθηκε σε εφαρμογή το 1960. Τον Φεβρουάριο εθnikοποιήθηκαν η Τράπεζα της Αιγύπτου και η Εθνική Τράπεζα, τον Μάιο εθnikοποιήθηκε ο Τύπος, και οι συγκοινωνίες του Καΐρου ανατέθηκαν στις δημοτικές αρχές της πόλης. Το καλοκαίρι του 1961 το κράτος ανέλαβε τον έλεγχο ολόκληρου του εισαγωγικού εμπορίου και μεγάλου μέρους του εξαγωγικού και καθόρισε κλίμακα φο-

ρολογία με σκοπό το ανώτατο ετήσιο εισόδημα στην Αίγυπτο να μην ξεπερνά τις 5.000 αιγυπτιακές λίρες. Σύμφωνα με την Εθνική (συνταγματική) Χάρτα του Μαΐου 1962, μόνο ο «εθνικός καπιταλισμός» θα επιτρεπόταν στη χώρα.

Στις 5 Αυγούστου 1961 ο Αβέρωφ πραγματοποίησε ανεπίσημο ταξίδι στην Αίγυπτο και συναντήθηκε με παράγοντες της ελληνικής παροικίας, με μέλη της αιγυπτιακής κυβέρνησης και με τον Νάσερ. Στις συνομιλίες του με τους Αιγύπτιους ιθύνοντες εξέφρασε την «ανησυχία και δυσφορία της κυβερνήσεως», τονίζοντας ότι μαζική έξοδος των Αιγυπτιακών Ελλήνων θα συνεπαγόταν ανυπολόγιστες ζημιές, «που ούτε αναμένουμε, ούτε δυνάμεθα να αντιμετωπίσουμε», και πρόβαλε ορισμένα αιτήματα όπως: οι εργατοϋπάλληλοι να διατηρήσουν τις θέσεις τους στις επιχειρήσεις που είχαν μερικά ή ολικά εθnikοποιηθεί, να κατοχυρωθούν τα δικαιώματά των μικροεπαγγελματιών και να αποζημιωθούν οι ιδιοκτήτες των εθnikοποιημένων επιχειρήσεων, ώστε να συνεχίσουν άλλοι τη δραστηριότητά τους.

Ο Νάσερ υποσχέθηκε ότι οι εργατοϋπάλληλοι θα διατηρήσουν τις θέσεις τους εντός των ποσοστών που προέβλεπε ο νόμος και ότι θα αποφευχθεί η λήψη περιοριστικών μέτρων κατά των μικροεπαγγελματιών. Επίσης αποδέχτηκε την αρχή της αποζημίωσης των αναχωρούντων. Στο σημείο αυτό ο Αβέρωφ πρότεινε τη δημιουργία μεικτών ομάδων εργασίας, που θα εκτιμούσαν το ύψος των θιγόμενων συμφερόντων, και τη συναφή διακρατική συμφωνία για τις αποζημιώσεις.

Ο Αιγύπτιος πρόεδρος δέχτηκε τις προτάσεις του, ζήτησε όμως μικρή πίστωση χρόνου για τη μελέτη τους. Ο Αβέρωφ, επηρεασμένος από τη διαλλακτικότητα του συνομιλητή του και γενικότερα από την ανατολίτικη αβροφροσύνη της επίσημης υποδοχής του, αναχώρησε από την Αίγυπτο με την εντύπωση ότι είχε αποτρέψει το αποδημητικό ρεύμα να λάβει προσφυγική χροιά. Οι εξελίξεις όμως γρήγορα τον διέψευσαν.

Το κράτος ανέλαβε τον έλεγχο ολόκληρου του εισαγωγικού εμπορίου και μεγάλου μέρους του εξαγωγικού.

6.8.1961. Στο ταξίδι του Ευ. Αβέρωφ στην Αίγυπτο αναφέρεται το πρωτοσέλιδο θέμα της «Κ» που επισημαιοί ότι «Οι εν Αιγύπτω ομογενείς τελούν εις απόγνωσιν...».

Η Αίθουσα Ραδιοθεραπείας στο Παλιό Νοσοκομείο της ελληνικής κοινότητας Αλεξάνδρειας. Το πρώτο Νοσοκομείο των Γραικών ιδρύθηκε τη δεκαετία του 1820.

7 Ιουνίου 1960. Υποδοχή του Νάσερ στην Αθήνα. Παρά τις κατά καιρούς υποσχέσεις του, η ελληνική παροικία στην Αίγυπτο δεν δισώθη.

Η αυλή στο Αβερύφειο Γυμνάσιο της Αλεξάνδρειας. Ιδρύθηκε το 1878 και αναγνωρίστηκε ως ισότιμο από την ελληνική πολιτεία.

Εμμανουήλ Μπενάκης, μεγάλου εθνικού ευεργέτη και δήμαρχος Αθηναίων. Έργο του Π. Μαθιόπουλου. (Μουσείο Μπενάκη)

Τουκ Καΐρου Το κατάστημα πώλησης της βιομηχανίας βάμβακος Γεωργίου Ν. Μπορέτου, ο οποίος έκανε εξαγωγές βάμβακος και καπνών σε Αγγλία και Γαλλία.

Μιχαήλ Τσοτίσας. Μεγάλος ευεργέτης, ιδρυτής της Ελληνικής Κοινότητας Αλεξάνδρειας, πρώτος γενικός πρόξενος της Ελλάδας στην Αίγυπτο.

Κατασχέσεις μεγάλων περιουσιών

Μετά το στρατιωτικό αντινασερικό κίνημα στη Συρία τον Σεπτέμβριο και την επακόλουθη διάλυση της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας (ΗΑΔ), το αιγυπτιακό καθεστώς έλαβε νέα μέτρα κατά της πλουτοκρατίας, με ειδική αιχμή κατά πάντων των επιβλιδων, όπως ήταν το διάταγμα περί «μεσεγγύων» (κατάσχεσης) περιουσιών ορισμένων προσώπων», μεταξύ αυτών και οι περιουσίες επιφανών ελληνικών οικογενειών. Τα πρόσωπα αυτά κατηγορούνταν ως «αντιδραστικοί κεφαλαιοκράτες», οι οποίοι εκμεταλλεύονταν τον λαό, απέκρυπταν τα κινητά περιουσιακά τους στοιχεία, επέβαλλαν μονοπώλια, διέπρατταν φοροδιαφυγή και φυγάδευαν τα κεφάλαιά τους στο εξωτερικό. Οι κατηγορίες αυτές δεν ήταν εντελώς ανυπόστατες. Όμως σκοπός του καθεστώτος δεν ήταν, όπως διακήρυττε, να ελέγξει τη φοροδιαφυγή και τη φυγή κεφαλαίων, αλλά να εξασφαλίσει την υποστήριξη των μαζών και να συκοφαντήσει τους ξένους, ιδιαίτερα τους Έλληνες, ώστε να μην τους καταβάλει αποζημιώσεις για τις

Σκοπός του καθεστώτος ήταν να συκοφαντήσει τους ξένους ώστε να μην τους καταβάλει αποζημιώσεις.

εθnikοποιημένες ιδιοκτησίες τους.

Στην ελληνική Βουλή το ζήτημα των εθnikοποιήσεων συζητήθηκε τον Ιανουάριο του 1962 στη διάρκεια πρότασης δυσπιστίας που είχαν υποβάλει η Ένωση Κέντρου και η Ε.Δ.Α. Ο αρχηγός των Προοδευτικών Σπύρος Μαρκεζίνης ήταν ιδιαίτερα οξείς στην κριτική του για τους κυβερνητικούς χειρισμούς: «Η κυβέρνηση έπρεπε να είναι βεβαία διά την εξέλιξη των ελληνικών πραγμάτων εξόσω προηγήθησαν και εγκαίρως να έχει λάβει τα δέοντα μέτρα, ώστε να περιορίσει τις ζημιές τις οποίες υπέστησαν οι εν Αιγύπτω Έλληνες, δεικνύουσα ούτω μεγαλύτερη ικανότητα και προνοητικότητα». Ο Καραμανλής απάντησε ότι η Ελλάδα δεν μπορούσε να πετύχει

κάτι διαφορετικό: «Γνωρίζετε άλλως τε ότι τα μέτρα τα οποία ελήφθησαν είναι μέτρα καθολικά και αφορούν όλους τους ξένους υπηκόους, ακόμη και εκείνους των αραβικών χωρών. Εζητήσαμε να γίνει εξαίρεση του ελληνικού στοιχείου και εδόθησαν προς τούτο διαβεβαιώσεις».

Όμως οι διαβεβαιώσεις δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα. Το 1963 η αιγυπτιακή κυβέρνηση προχώρησε στην υποθήκευση νέων σοσιαλιστικών μέτρων. Ενώ με την αγροτική μεταρρύθμιση του 1952 απαγορεύονταν η ιδιοκτησία άνω των 200 στρεμμάτων καλλιεργήσιμης γης, τον Ιανουάριο του 1963 εκδόθηκε νομοδιάταγμα για την απαγόρευση κατοχής γαιών από ξένους. Αίγιους μήνες αργότερα εκδόθηκε νομοδιάταγμα για την εθnikοποίηση 279 εταιρειών και επιχειρήσεων, απ' τις οποίες οι 38 ήταν ελληνικές. Οι περισσότεροι εργαζόμενοι σ' αυτές ήταν Έλληνες, οι οποίοι βρέθηκαν χωρίς εργασία. Με το κλείσιμο και του χρηματιστηρίου το ίδιο έτος εκατοντάδες παρικοί έχασαν τις περιουσίες τους.

Μέτρα υπέρ των παλιννοστούντων

Ο πολιτικός κόσμος στην Αθήνα είχε πια συνειδητοποιήσει ότι ο ελληνισμός στην Αίγυπτο δεν μπορούσε να σωθεί. Η Αίγυπτος είχε χαράξει αμετάκλητα τη νέα πορεία της. Η κυβέρνηση των Αθηνών το μόνο που μπορούσε να κάνει ήταν να φροντίσει για την κατά το δυνατόν πιο ομαλή εγκατάσταση και αποκατάσταση των Αιγυπτιακών Ελλήνων που έφταναν στην Ελλάδα. Όπως επισήμανε ο Αβέρωφ, «αντίθετα προς τους ίδιους τους Αιγυπτιώτες Έλληνες, οι περισσότεροι από μας προβλέπαμε ότι, με την κατεύθυνση που έπαιρνε η Αίγυπτος, οι ελληνικές περιουσίες ήταν αδύνατον να επιβιώσουν για πολύ στις όχθες του Νείλου. Στο μεταξύ όμως είχαμε υποχρέωση να εξασφαλίσουμε τη θέση τους, να προετοιμαστούμε για όσο το δυνατόν ευνοϊκότερη και αργοτερη αποχώρηση».

Η έλευση χιλιάδων Ελλήνων από την Αίγυπτο ανάγκασε το ελληνικό

Το ζήτημα των αποζημιώσεων σε όσους Αιγυπτιώτες είχαν απολέσει τις περιουσίες τους τελικά ρυθμίστηκε με τη συμφωνία του 1966.

κράτος να λάβει μέτρα για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Τον Φεβρουάριο του 1962 το υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας ίδρυσε στον Πειραιά Γραφείο Υποδοχής Προσφύγων από την Αίγυπτο με σκοπό την προσωρινή περίθαλψη των απόρων, τη μέριμνα για τη δωρεάν παροχή νοσοκομειακής περίθαλψης και την παροχή πληροφοριών και κάθε δυνατής διευκόλυνσης. Το επόμενο έτος η κυβέρνηση Καραμανλή ανέθεσε σε διυπουργική επιτροπή των συναρμόδιων υπουργείων Εσωτε-

ρικών, Κοινωνικής Πρόνοιας, Κοινωνικών Ασφαλίσεων και Οικονομικών την κατάρτιση νομικού πλαισίου για τη λήψη ευεργετικών και προστατευτικών μέτρων υπέρ των παλιννοστούντων Αιγυπτιακών. Ενώ είχε ετοιμαστεί και εγκριθεί το σχετικό προσχέδιο νόμου η κυβέρνηση παρατήθηκε τον Ιούνιο του 1963. Τον Οκτώβριο του 1964 η κυβέρνηση Παπανδρέου κατέθεσε στη Βουλή νομοσχέδιο «περί ευεργετικών διατάξεων υπέρ των Αιγυπτιακών Ελλήνων» (σε θέματα εργασίας, σύνταξης από το ΙΚΑ, ένταξης στα επαγγελματικά σωματεία, φορολογικών απαλλαγών, κ.λπ.). Το ζήτημα των αποζημιώσεων σ' όσους Αιγυπτιώτες είχαν απολέσει τις περιουσίες τους τελικά ρυθμίστηκε με την ελληνο-αιγυπτιακή συμφωνία του 1966.

* Ο κ. Γιάννης Σακκάς είναι καθηγητής Μεσαιωνικής και Σύγχρονης Ιστορίας της Μεσογείου στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου.